

krijgt een breder takenpakket toebedeeld. Naast landbouw wordt deskundigheid op het gebied van de recreatie, stedelijke en natuurontwikkeling aangetrokken. Door zowel het wetenschappelijk onderzoek, de planvorming als de uitvoering grotendeels in eigen hand te houden en goede relaties met de vakwereld en bestuurlijk-Nederland te onderhouden, verwerft de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders een hoog aanzien.

Voor de inrichting van Zuidelijk Flevoland (officieel droog verklaard in 1968 en laatste in de rij) betekende dit een verkavelingsplan, waarbij rekening is gehouden met een veelheid van functies. Onomstreden is de keuze geweest om deze polder te bestemmen voor zowel landbouw als de aanleg van bossen, industriegebieden en een nieuwe stad. Dat deze nieuwe stad ooit nog in omvang de vierde stad van Nederland zou kunnen worden mét een duidelijke verwevenheid met het omliggende landschap, toont aan hoezeer de inrichting van de IJsselmeerpolders in de loop der tijd is geëvolueerd.

De 'groene' IJsselmeerpolders kent in feite twee verhaallijnen. Op het eerste gezicht beschrijft de auteur de inrichting van het landschap in alle aangelegde IJsselmeerpolders. Duidelijk wordt in de loop van zijn verhaal waarom de aanhalingstekens om dat ene woordje in de titel van het boek zijn gezet. De eenduidige betekenis die groen in de Wieringermeer had, blijkt in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland een veelzijdige invulling gekregen te hebben. Achter deze beschrijving gaat de tweede verhaallijn schuil. Geurts werpt in zijn onderzoek tevens een blik op de strijd tussen een eeuwenlange technocratische traditie van landinrichting en de opkomst van nieuwe maatschappijgerichte disciplines (meer op sociocratische leest geschoeid). *De 'groene' IJsselmeerpolders* laat zich in dit verband lezen als een voorbeeld van de professionalisering van disciplines, de verbreding van het vakgebied en de moeilijkheden die gepaard gaan bij het op multidisciplinaire basis vormgeven van de ruimtelijke inrichting van Nederland.

Beide verhaallijnen zijn zodanig met elkaar verweven dat het geen moment geforceerd overkomt. Geurts heeft een vlotte pen en bewijst boven zijn materie te staan. De inperking van het onderzoeksobject draagt evenzeer bij aan de kwaliteit en leesbaarheid van het onderzoek, alhoewel met name bij de beschrijving van Zuidelijk Flevoland de solitaire beschrijving van de vormgeving van het landschap enigszins gekunsteld aandoet. De inrichting van Zuid-Flevoland beschrijven zonder aandacht te besteden aan de bijna revolutionaire wijze waarop de planning van Almere hierin een plaats heeft gekregen, geeft weliswaar antwoord op de probleemstelling van het onderzoek, maar heeft iets weg van een sonate zonder thema.

In de slotparagraaf lijken beide verhalen zelfs tot een ontknoping te komen in het hier en nu. De auteur gunt ons een miniem doorkijkje naar de recente landschapsbeleidsplannen die voor iedere IJsselmeerpolder zijn gemaakt. Hierin, zo stelt hij, wordt expliciet de cultuurhistorische waarde van de vormgeving erkend. Helaas blijft de lezer vervolgens in een grote leegte achter, als ware hij in de IJsselmeerpolders zelf. Juist nu de cultuurhistorische waarde een actueel thema geworden is in de ruimtelijke ordening op zowel lokaal, provinciaal als nationaal niveau, laat Geurts de kans onbenut om de beleidsrelevantie van zijn onderzoeksresultaten aan de volgende generatie inrichters mee te geven.

Guido J. Wallagh

R. Grüter, *Een fantast schrijft geschiedenis. De affaires rond Friedrich Weinreb* (Dissertatie Leiden 1997; Amsterdam: Balans, 1997, 444 blz., f59,50, ISBN 90 5018 379 4).

Friedrich Weinreb (1910-1988) zocht en vond in 1969 de publiciteit door publicaties van zijn als oorlogsmemoires aangekondigde werk *Collaboratie en verzet. Een poging tot ontmytholo-*

gisering. Ontmythologisering is nu, bijna 30 jaar later, een hoofdbestanddeel van het Leidse proefschrift van Regina Grüter. De bedoelingen van beide auteurs en het effect van hun boeken zijn echter volstrekt tegengesteld. Weinreb was na de oorlog veroordeeld wegens hulpverlening aan de vijand. In zijn herinneringen trachtte hij zijn lezers ervan te overtuigen dat hij de nazi's op een buitengewoon originele manier om de tuin had geleid om joden in nood te redden. In de voorstelling van Weinreb was hij veroordeeld omdat zijn eenmansactie het falen van de Nederlandse samenleving tegenover de joden had blootgelegd. Het naoorlogse Nederland kon niet verdragen dat de toentertijd heersende mythe van het heldhaftige oorlogsverleden werd aangetast. Weinreb vond in het sociaal-culturele klimaat van de jaren zestig en zeventig veel ruimer gehoor en veel bevlogener medestanders dan ten tijde van het strafproces, in 1947-1948. De commotie leidde ertoe dat het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie in 1970 door de minister van justitie werd verzocht een onderzoek in te stellen naar de vraag in hoeverre het eerdere proces-Weinreb voldoende onderbouwd was geweest. In 1976 verscheen het rapport van Oorlogsdocumentatie, met vernietigende conclusies voor Weinreb. Grüter heeft zich op haar beurt de taak gesteld om Weinrebs poging tot ontmythologisering van de mythologische properties te ontdoen.

Hoe een analyse van deze langdurige en buitengewoon ingewikkelde controverses rond Weinreb aan te pakken? Vertrekpunt is voor de auteur het standpunt van haar leermeester Schöffers, dat de affaire rond Weinreb niet was opgelost met de publicatie van het rapport van Oorlogsdocumentatie'. Tegelijkertijd blijkt uit de vraagstelling, de ordening en de titel van haar boek dat ze — zeker ook op grond van het Weinreb-rapport — de hoofdpersoon een ongebreidelde fantasmagorie vindt, die zowel de mensen op zijn pad als de geschiedschrijving voortdurend heeft gemanipuleerd, opdat er alom een beeld van hem zou ontstaan van een wijze weldoener, een gewiekste mensenredder, een man van God, die in het wereldgebeuren ingreep om het een draai ten goede te geven. Grüter kiest uitdrukkelijk niet voor een quasi-neutrale presentatie van haar bevindingen, waarin de lezer een onpartijdig onderzoek naar leugen en waarheid stap voor stap volgt en zodoende samen met de auteur tot een oordeel kan komen. Het is dus niet zo dat in dit boek de bevindingen van het Weinreb-rapport als het ware opnieuw worden nagerekend. Let wel: dit is geen verwijt, het zou pas een verwijt inhouden als kan worden vastgesteld dat de auteur haar personages geen recht heeft gedaan. Van dat laatste is geen sprake: Grüter stelt de vraag centraal hoe het kan dat Weinreb zoveel mensen zo lang in zijn ban heeft kunnen houden zonder dat ze hem doorzagen. Zoekend naar antwoorden heeft ze het levensverhaal van Weinreb aan de hand van de beschikbare bronnen onderzocht en in het bijzonder de verschillende affaires waarvan hij het middelpunt is geweest bestudeerd.

Grüter zoekt de verklaring zowel in de bijzondere persoonlijkheid van Weinreb als in de wereld om hem heen. De sleutel tot het inzicht vindt ze toch uiteindelijk in Weinreb zelf, in een totaalbeeld van zijn karaktereigenschappen en capaciteiten. Het verklaarde doel van het onderzoek combineert vragen uit psychologie en bronnenkritiek: namelijk het inzichtelijk maken van het mechanisme van bedrog en geloofwaardigheid voor mensen die de werkelijkheidswaarde van egodocumenten moeten evalueren. De wisselwerking tussen de fantasmagorie en zijn slachtoffers wordt in een reeks van hoofdstukken ontrafeld. Hoewel de structuur van het boek niet eenvoudig is, overtuigt de opzet wel. Het eerste deel behandelt de wederwaardigheden van Weinreb, die in 1916 als kind van joodse vluchtelingen uit Galicië naar Nederland kwam. Het gaat ook over beeldvorming: Weinreb, die zichzelf presenteert als mensenredder, schriftgeleerde, arts, en als het tegenzit als tweede Dreyfus en zondebok. De beschuldiging van verraad van joodse lotgenoten bezorgt Weinreb een veroordeling wegens collaboratie, terwijl de maskerade als arts eveneens wordt bestraft. Grüter zelf brengt op grond van archiefonderzoek een tot dusver onbekende vorm van zwendel aan het licht: het feit dat Weinreb als hoogleraar in Djakarta in

de jaren vijftig het departement van buitenlandse zaken (en, *en passant*, ook enkele collega's) flinke bedragen afperste ten tijde van de spanningen tussen Nederland en Indonesië.

Het tweede deel gaat over de mensen rond Weinreb. Ook hier vinden we een veelheid aan figuren en motieven: de vervolgdens tijdens de bezetting die zich in hun vertwijfeling tot hem wendden, de verdedigers uit de eerste naoorlogse jaren, de 'patiënten' en andere volgelingen van de 'goeroe', de ambtenaren die Weinrebs intriges in Indonesië vreesden en vooral ook 'de maatschappijentici' die via Weinreb het gedrag van de Nederlandse elites tijdens de bezetting aan de kaak wilden stellen. Weinreb slaagt er steeds weer in vertrouwen op te bouwen en te exploiteren, bewondering en adoratie op te wekken bij nieuwe volgelingen en getuigen in justitieel en ambtelijk onderzoek te manipuleren. Toch zijn er ook altijd sceptici en taaien tegenstanders geweest: I. G. Lange, die tijdens de bezetting constateerde dat Weinrebs verhalen over contacten met Duitsers niet klopten, de ambtenaren van het openbaar ministerie die na de oorlog het gerechtelijk onderzoek tegen Weinreb leidden en de anti-Weinreb-partij in de grote controverse die volgde op de publicatie van *Collaboratie en verzet*, in het bijzonder W. F. Hermans en Henriette Boas. Hoewel hij aanvankelijk veel weerklank vond heeft Weinreb nooit voor langere tijd de hegemonie in het publieke debat kunnen winnen.

In dit opzicht is Grüters conclusie belangrijk dat Weinrebs overtuigingskracht sterk afhankelijk was van de mate waarin de slachtoffers van het bedrog van hem afhankelijk waren. Dat gold tijdens de bezetting voor degenen die hoopten door de vrijstellingslijsten in veiligheid te komen. Na de oorlog had de Nederlandse overheid er groot belang bij dat Weinreb zich niet door Indonesië tegen Nederland zou laten gebruiken. Zijn volgelingen, respectievelijk 'patiënten' wilden in hem een integraal heler van het kwaad zien en de maatschappijcritici uit de jaren zestig, ten slotte, wilden Weinrebs memoires lezen als een schakel tussen de bezettingsjaren en hun ideeënwereld. Grüter is bijzonder kritisch over de protagonisten van Weinreb, in de eerste plaats A. Nuis en R. Rubenstein, en vertelt ook het vermakelijke verhaal hoe Weinreb nog bijna op de kandidatenlijst van de Kabouterpartij verzeild raakte. Eerder dan Hermans is Henriette Boas de 'held' van de auteur, omdat zij haar betrokkenheid altijd heeft laten leiden door haar kritische zin en kennis van zaken. De motieven van Hermans blijven naar mijn smaak wat onderbelicht, omdat ze vooral worden toegeschreven aan een identificatie met de door de Weinreb-partij onheus bejegende Bep Turksma. Deze identificatie zou gevoed zijn door de agitatie rond Hermans' Groningse leerstoel. Waar Hermans in zijn werk en andere publieke uitingen zozeer gedreven is geweest door de dilemma's uit de bezettingstijd lijkt deze verklaring te vlak.

Het derde deel omvat een evaluatie van de patronen in het optreden van Weinreb en de verschillende aspecten van zijn karakterstructuur, die hem de capaciteit hebben gegeven om uit te groeien tot een spectaculair en kennelijk pathologisch bedrieger. Grüter heeft er uitdrukkelijk van af willen zien om een biografie van Weinreb te schrijven en daarom komen we details uit zijn persoonlijk leven alleen tegen als ze een rol spelen in het permanente schema van 's mans constructies van mythe en bedrog. Vanwege dit laatste sluit ze af met een hoofdstuk waarin ze Weinrebs door de historische bronnen overgeleverde persoonlijkheid toetst aan de psychiatrische diagnostiek. Ik heb de indruk dat het voorafgaande al had bewezen dat Weinreb een ziekelijke fantast is geweest en dat deze hernieuwde evaluatie vooral een parafraze in psychologische termen is, die eerder beschrijvende dan diagnostische of analytische waarde kan hebben. In ieder geval brengt deze exercitie het boek toch op het niveau van een biografie en in dit verband is het jammer dat over de persoon van Weinrebs echtgenote zo weinig wordt meegedeeld. Zij is in menig opzicht, zo blijkt hier en daar, een drijvende kracht geweest, althans een bron van energie voor Weinreb, en heeft daarvoor ook psychisch zwaar moeten betalen. Enerzijds werd zij door hem ingeschakeld bij onder meer het manipuleren van getuigen,

anderzijds wordt een interview uit 1984 geciteerd waarin wordt gezegd dat hij een eigen leven leidde en haar buiten veel zaken hield. Een ander biografisch aspect is de harteloze manier waarop Weinreb persoonlijke vriendschappen opofferde aan zijn schema's van misleiding.

Door vraagstelling en aanpak heeft Regina Griiter een origineel en veelzijdig boek geschreven, dat de toch niet malse oordelen zorgvuldig en uitputtend onderbouwt. Het boek bevat waardevolle resultaten van nieuw onderzoek en houdt tegelijkertijd het publiekelijk opmaken van een rekening in, op grond van gegevens die bekend en beschikbaar zijn, voor ieder die dat wil. Daarom is het nogal onthutsend haar bevinding te lezen dat de meeste verdedigers van Weinreb, die ze in het kader van dit onderzoek heeft gesproken, het rapport van Oorlogsdocumentatie niet hebben gelezen. Hier zal mede een verklaring liggen voor de bevinding van Schöffers dat het rapport geen einde aan de controverse heeft gemaakt. Toch zal het ook dieper zitten. Dat kan blijken uit de kritiek van Griiter op de reactie van Nuis, indertijd verschenen onder de titel *Het monster in de huiskamer*. Daarin kon de auteur kennelijk geen balans vinden tussen de feiten, die hij op zichzelf overtuigend vond, en zijn overtuiging, die hij niet kon loslaten en nog steeds wilde overbrengen op zijn lezers. Juist waar Griiter feiten en overtuigingen systematisch ter discussie stelt, kan worden gesproken van populariserende geschiedschrijving, niet in de zin van vereenvoudiging van de problemen, maar vooral als een *briefing* van het publieke geheugen aan de hand van de beschikbare gegevens.

Peter Romijn

I. I. Schöffers, 'Weinreb, een affaire van lange duur', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCV (1982) 196-224. Het Weinreb-rapport heeft als volledige titel: D. Gilthay Veth, A. J. van der Leeuw, *Rapport door het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie uitgebracht aan de minister van justitie inzake de activiteiten van drs. F. Weinreb gedurende de jaren 1940-1945, in het licht van nadere gegevens bezien* (2 dln.; Den Haag, 1976). Zie ook: A. Nuis, *Hel monster in de huiskamer. Een analyse van het Weinreb-rapport door* — (Amsterdam, 1979).

J. W. L. Brouwer, *Divergences d'intérêts et mauvaises humeurs. La France et les pays du Benelux devant la construction européenne, 1942-1950* (Dissertatie Leiden 1997; [s. 1., s. n.], 1997, viii + 355 blz.).

De publicatie van een historisch proefschrift in het Frans is in Nederland tegenwoordig een zeldzaamheid. Gezien het onderwerp lag deze keuze voor de hand, maar daarmee was het nog geen eenvoudige opgave. Vermeende (ver)taalproblemen zorgden zelfs voor geruime vertraging bij de afronding van het onderzoeksproject. Maar nu ligt er dan toch een boek met een mooie, welluidende titel die de essentie van het betoog goed weergeeft. Het onderzoek van Jan Willem Brouwer richtte zich op het beleid van Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg op het vlak van de Europese samenwerking. De Franse pogingen om een samenwerkingsverband met de Benelux-landen te vormen nemen daarin een centrale plaats in. Nog voor het einde van de Tweede Wereldoorlog, in maart 1945, kwam een akkoord tot stand dat resulteerde in de oprichting van een overlegorgaan, de Conseil tripartite. Die snelle totstandkoming lijkt erop te wijzen dat de opvattingen van de Franse, Belgische, Nederlandse en Luxemburgse regeringen in ballingschap grotendeels overeenkwamen. Niets is minder waar. In het licht van de ervaringen uit het interbellum werd intensivering van de contacten in West-Europa door de betrokken regeringen weliswaar als onvermijdelijk beschouwd, maar over de aard van die samenwerking bestond verschil van mening.

De Fransen wensten de Europese binnenmarkten te beschermen en het kleine Europa af te